

Alaikäisten vapauden rajoittaminen ja suljetut laitokset Tanskassa ja Ruotsissa – lastensuojelun ja rikosseuraamusten näkökulmat

Minna Niemi & Eve Juuriala

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

29.5.2024

Esityksen perusta

- THL-työpaperi ”Alaikäisten vapautta rajoittavat toimenpiteet ja suljetut laitokset. Lastensuojelullinen näkökulma Pohjoismaihin (tulossa Minna Niemi & Eve Juuriala 2024)
- Työpaperiin on koostettu tiiviit maakohtaiset kuvaukset Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan viranomaiskäytännöistä ja rakenteista tilanteissa, joissa alle 18-vuotiaalla on siinä määrin vakavaa rikoskäyttäytymistä ja huolestuttava kokonaistilanne, että viranomaiset reagoivat siihen lapsen vapautta rajoittavin toimenpitein.
- Tekstissä sivutaan rikosseuraamusjärjestelmiä, mutta pääasiallinen näkökulma perustuu sosiaalihuoltoon.
- Terveystoimintolain alaiset laitokset rajattu pois tästä tarkastelusta. Vaatii mielestämme oman huomionsa ja vertailunsa.

Esityksen perusta

Kirjoitusta jäsennetään seuraavien kysymyksien avulla:

1. Millaisia maakohtaisia, alaikäisten vapautta rajaavia toimenpiteitä ja suljettuja laitoksia koskevia kuvauksia voidaan hahmottaa tutkimus- ja selvityskirjallisuuden perusteella?
 2. Miten alaikäisten suljetuista laitoksista ja rajoitustoimenpiteistä säädetään Pohjoismaiden lainsäädännössä?
- Työpaperissa liikkeelle lähdettiin seuraavasta avainartikkelista: “Confinement and restrictive measures against young people in the Nordic countries: a comparative analysis of Denmark, Finland, Norway, and Sweden” (Enell, Andersson Vogel, Henriksen, Pösö, Honkatukia, Mellin-Olsene, & Hyde 2022).
 - Kuvauksia täydennettiin muilla tutkimus- ja selvitystiedoilla vuosilta 2014–2024. Lisäksi kokonaisuutta vahvistettiin jokaisen maan lainsäädäntökuvauksilla.

Ruotsin järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- rikosvastuu alkaa lapsen täytettyä 15 vuotta.
- Vankeutta tuomitaan erittäin harvoin.
- Lapsiin kohdistuvassa nopeutetussa esitutkinnassa syyttäjä ja poliisi tekevät tiivistä yhteistyötä sosiaalityön kanssa.
- Alle 21-vuotiasta ei voida tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen.
- Ennen vakavasta rikoksesta tuomitun alaikäisen sijoittamista hänestä tehdään kokonaisarvio, jossa huomioidaan erityisesti ikä ja terveydentila.

(Muurinen 2021, 27.)

Ruotsin järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- Vakaviin rikokseen syyllistyneet lapset sijoitetaan pääsääntöisesti **Valtion laitoshallituksen** (SiS eli Statens institutionsstyrelse) ylläpitämiin **erityisiin nuorisokoteihin**, joihin on **sijoitettu myös nuorten hoitolain** (laki erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa eli LVU Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) **nojalla** huostaanotettuja alaikäisiä.
- Usein ryhmillä on laitoksissa omat yksikkönsä, mutta molempia kohdellaan ja rajoitetaan samalla tavalla.
- Oikeusviranomaisen ohjaamana suljettuun laitokseen sijoitetut lapset asuvat laitoksessa kuitenkin määräaikaisen **vankeusrangaistuksen keston mukaisen ajan eli enintään neljä vuotta**. Lapsilla on arjessaan asteittaista avoimuutta. Lisäksi sijoituksen päättymispäivä on heillä ennalta tiedossa.

(Pettersson 2017; Enell ym. 2023; katso myös SiS eli Valtion laitoshallitus 2024.)

Ruotsin järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- **Lapset eivät** ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta viime vuosina suorittaneet rangaistuksia vankiloissa. Rangaistuslaitoksiin sijoitetaan kuitenkin huomattava määrä **alaikäisiä tutkintavankeja**.
- Lisäksi **vankiloissa on lapsia**, joiden valvontaa ei voida taata muussa laitoksessa. Tällöin rikosseuraamusviranomaisen (kriminalvården), koulu ja lapsen huollosta kokonaisvastuussa oleva kotikunnan sosiaaliviranomainen tekevät **tiivistä yhteistyötä**.
- Tutkintavankeudessa olevat **alaikäiset** sijoitetaan **kolmeen tavallista paremmin resursoituun yksikköön**, mutta **alaikäisiä** sijoitetaan myös aikuisten yksiköihin.
- Tutkintavankeuden sijasta **alaikäinen voidaan sijoittaa myös suljettuun lastensuojelulaitokseen**, jos hallinto-oikeus on määrännyt lapselle lastensuojeluviranomaisen hakemuksesta pakollista hoitoa. **Vankeusrangaistus on joissakin tapauksissa mahdollista suorittaa myös sähköisesti valvottuna rangaistuksena**.

(Muurinen 2021, 28; Enell ym. 2023; SiS eli Valtion laitoshallitus 2024.)

Ruotsin järjestelmien kuvaus: erityiset nuorisokodit

- Vuonna 2022 Valtion laitoshallituksen ylläpitämiä **erityisiä nuorisokoteja oli 22**. Niiden lukituissa tai lukittavissa yksiköissä oli yhteensä **603 vuodepaikkaa**, joista osa painottui ensivaiheen ja arviointiin sekä osa varsinaiseen hoitoon.
- Erityisiin nuorisokoteihin **sijoitetaan vuosittain 1100 lasta**, joista valtaosa on 15–17-vuotiaita. Tyttöjä on kolmannes ja poikia kaksi kolmasosaa.
- **Tytöille ja pojille oli omat yksikkönsä**, joissa opiskelu, terveydenhoito ja hoito-ohjelmiin osallistuminen mahdollistettiin.
- **Hallinto-oikeus voi määrätä** alaikäisen Nuorten hoitolain erityissäännösten perusteella **tahdosta riippumattomaan hoitoon**, kun havaitaan päihteiden ongelmakäyttöä, rikollista toimintaa tai muita vakavia sosiaalisia ongelmia.

(Muurinen 2021, 27; Enell ym. 2023.)

Ruotsin järjestelmien kuvaus: erityiset nuorisokodit

- Lastensuojeluviranomainen voi sijoittaa Valtion laitoshallituksen (SiS) erityisiin nuorisokoteihin vain erityisen valvonnan tarpeessa olevia alaikäisiä (LVU 12 §), joille SiS on velvollinen järjestämään paikan tarvittaessa välittömästi. Alaikäraja ei ole ja sijoituksen kesto määräytyy tarpeen mukaisesti. Keskimääräinen sijoitusaika on noin 5 kuukautta.
- Sijoitetut lapset asuvat lukituissa yksiköissä, ja tarvittaessa heihin voidaan kohdistaa samantyyppisiä rajoitustoimenpiteitä kuin Suomessa. Erityisissä nuorisokodeissa hyödynnetään myös aitoja, valvontakameroita ja hälytyslaitteita. Osalla rajoitustoimenpiteistä on enimmäisaikaraja ja osan tarpeellisuutta uudelleenarvioidaan määräajoin.
- Lapset voivat tehdä valituksia rajoitustoimenpidepäätöksistä ja heille on järjestetty edunvalvontaa. Ruotsissa vain erityisissä nuorisokodeissa on mahdollista soveltaa rajoitustoimenpiteitä eli muissa lastensuojelulaitoksissa niiden käyttöä ei sallita.

(Muurinen 2021, 27; Enell ym. 2023.)

Kokemuksia Ruotsin järjestelmistä

- Erityisiin nuorisokoteihin sijoitetut arvostivat ammattilaisia, jotka ovat omaksuneet välittävän ja luottamusta rakentavan vuorovaikutustyylin.
- Ongelmalliseksi he näkevät sääntöjä painottavan vuorovaikutustyylin, jossa henkilökunta vaatii välitöntä tottelevaisuutta ja järjestystä uhkaillen ja rangaisten. Myös nuoret huomiotta jättävä, passiivinen vuorovaikutustyyli koetaan nuorten keskuudessa vahingolliseksi.
- Tutkimustuloksen mukaan eri vuorovaikutustyyli saattavat vaikuttaa merkittävästi siihen, koetaanko yksikkö rauhalliseksi ja turvalliseksi vai uhkaavaksi, väkivaltaiseksi ja vaaralliseksi.
- Lisäksi resilienssin vahvistuminen laitospäristössä on selvästi kytköksissä siihen, millainen nuorten käsitys on hoidosta, millainen vuorovaikutussuhde heillä on ammattilaisten kanssa ja miten ammattilaiset soveltavat rajoitustoimenpiteitä. (Engström ym. 2020; Mattsson & Enell 2023.)

Kokemuksia Ruotsin järjestelmistä

- Ammattilaisten kontrollointivalta tietyissä tilanteissa näyttää vaikuttavan kokonaisvaltaisesti siihen, millainen erityinen nuorisokoti on ja miten siellä toimitaan.
- Paikkoihin, tiloihin ja esineisiin kytkeytyvillä ratkaisuilla on huomattava merkitys erityisten nuorisokotien käytännöissä.
- Nuoret pyrkivät käyttäytymisellään vakuuttamaan ammattilaiset siitä, että heille voidaan antaa sosiaalista ja tilallista vapautta.
- Erityisissä nuorisokodeissa turvallisuus- ja rikosoikeuslogiikka on hallitsevaa – ympäristötekijöiden vaikutus nuoriin näyttää vahvemmalta kuin sanallisen vuorovaikutuksen.

(myös Nolbeck ym. 2020; Nolbeck 2022a.)

Kokemuksia Ruotsin järjestelmistä

- Avoimissa laitoksissa nuorilla on suljettuja laitoksia paremmat mahdollisuudet harjoitella arkisia toimintoja sekä pitää yhteyttä läheisiinsä ja totutella stressittömämmin ympäristöön, joka ei ole rajattu.
- Lisäksi avoimemmassa laitoksessa henkilökunnan toiminta ei kietoudu yhtä vahvasti rajoittamiseen kuin suljetussa laitoksessa yleisesti tapahtuu. Vahvasti rajoitettaessa nuoret kyllä saattavat toimia velvoitteiden ohjaamana, mutta todellista myönteistä, nuoren ja ammattilaisten vuorovaikutussuhteesta tukea saavaa muutosprosessia ei synny.

(Pettersson 2017.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- Vuonna 2019 tehdyillä nuoriso-oikeusjärjestelmän uudistuksilla pyrittiin nopeuttamaan ja tehostamaan alaikäisten rikoksiin reagoimista.
- Oikeus- ja rikosseuraamusjärjestelmät integroitiin vahvemmin sosiaalihuoltoon ja toimenpiteet ulottuivat yli 15-vuotiaiden lasten lisäksi 10–14-vuotiaisiin.
- Alle 15-vuotiaiden rikoksia käsitellään tuomioistuimen kaltaisissa rakenteissa (Ungdomskriminalitetsnævnet/Youth Crime Board). Lisäksi yli 15-vuotiaana rikoksiin syyllistyneille on kohdennettu lisävelvoitteita.
- Pääsääntöisesti nuoriso-oikeusjärjestelmän seuraamuksista ei ole mahdollista valittaa.
- Osana nuoriso-oikeusjärjestelmää, lapseen ja hänen lähipiiriinsä kohdistetaan myös lastensuojelun määräaikaista toimenpiteitä, joiden ei tarvitse perustua suostumukseen.
- Rikoksia tehneiden lasten tilanteeseen reagoidaan entistä useammin käytännöin, joiden perusta on rikosoikeudessa ja erityisissä interventioissa.
- Ensiarvioiden pohjalta on todettu, että järjestelmä on osoittautunut monimutkaiseksi, rangaistuselementtejä hoito- ja tukikäytäntöihin integroivaksi kokonaisuudeksi.

(Henriksen ym. 2024.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- Tutkintavankeudessa olevat nuoret ohjataan yleensä lastensuojeluun, jossa heidät sijoitetaan suljettuihin tai avoimiin laitoksiin. Myös tutkintavankilaan joutuminen on mahdollista yli 15-vuotiaalle. Poliisi, syyttäjä ja kunnan viranomaiset laativat esitutkintaa, oikeudenkäyntiä ja seuraamusselvitystä varten arvioinnin, joka otetaan päätöksenteossa huomioon. (Muurinen 2021, 27; Enell ym. 2023.)
- 15–17-vuotiaalle voidaan antaa ehdollinen tai ehdoton vankeusrangaistus samoin kriteerein kuin aikuiselle.
- Ehdottoman vankeusrangaistuksen langettamisen jälkeen rikosseuraamusviranomainen päättää, sijoitetaanko alaikäinen 1) sosiaalihuoltolainsäädännön mukaiseen laitokseen vai 2) rikosseuraamusviranomaisen ylläpitämään vankilaan (korkean turvaluokan yksikkö) vai 3) tuettuun asumisyksikköön (avoin, kouluttautumisen ja työskentelyn laitoksen ulkopuolella mahdollistava).

(Muurinen 2021, 30–31; Enell ym. 2023.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- Vankiloiden nuoriso-osastoilla työskentelee vartijoita sekä kasvatusalan asiantuntijoita. Kahta alaikäistä vankia kohden on resursoitu vähintään yksi työntekijä.
- Vankilaan sijoitetulle nuorelle tehdään **yksilölliset arvioinnit ja suunnitelmat sekä psykiatriset tutkimukset ja hoitosuunnitelmat**. Tavoitteena on arki, jossa korostuvat kuntoutus, opiskelu sekä sosiaalisten taitojen ja suhteiden vahvistaminen.
- Vankilan henkilöstö vastaa toiminnasta ulkopuolisen toteuttamaa päihdehoitoa lukuun ottamatta.
- Vuonna 2019 Tanskan vankiloissa oli **18 vuodepaikkaa alaikäisille**.
(Muurinen 2021, 30–31; Enell ym. 2023.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: rikosseuraamukset

- Vankilaan sijoitettujen nuorten kohtelusta ja oikeuksista (ohjaamisen periaatteista, koulutuksen mahdollistamisesta, terveyden ja hyvinvoinnin huomioimisesta, aikuisten ja nuorten vankien kommunikoinnin rajoittamisesta) **säädetään erityislainsäädännössä** (LBK 1413).
- Alaikäisiin vankeihin voidaan kohdistaa tarvittaessa samoja rajoitustoimenpiteitä kuin aikuisiin, mukaan lukien selliin eristäminen, yhteydenpitoon puuttuminen ja henkilöntarkastus.
- Alaikäinen voidaan tuomita myös **osin vapautta rajoittavaan nuorisorangaistukseen vaihtoehtona yli kuuden kuukauden vankeusrangaistukselle**. Nuorisorangaistus koostuu kaksivuotisesta ohjelmasta, joka sisältää kolmen kuukauden pituisen sijoituksen suljetussa laitoksessa, huostaanoton tai avohuollon sijoituksen sekä pakollisen hoitointervention. (Muurinen 2021, 30–31; Enell ym. 2023.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: lastensuojelulaitokset

- Valtaosa vakaviin rikoksiin syyllistyneistä 15–17-vuotiaista ohjataan Tanskassa lastensuojelulaitokseen. Päätöksenteosta vastaa tuomioistuin tehden yhteistyötä sosiaaliviranomaisen kanssa.
- Sosiaaliviranomaisen lisäksi rikosseuraamusviranomaisen on velvollinen valvomaan ja arvioimaan sijoituksen ehdoista kiinnipitämistä ja päättämään arkisista toiminnoista, kuten poistumisluvista. Sääntörikkomusten yhteydessä arvioidaan, voiko nuori jatkaa lastensuojelulaitoksessa vai siirretäänkö hänet vankilaan.
- Vankeusrangaistusta suorittavat, lastensuojeluun sijoitetut nuoret asuvat suljetuissa laitoksissa, joista seitsemää hallinnoi aluehallintoviranomainen ja yhtä Kööpenhaminan kaupunki. Vuonna 2019 suljetuissa lastensuojelulaitoksissa oli kaikkiaan 106 vuodepaikkaa.
- Laitoksissa on enintään kahdeksan yksikköä, joissa asuu noin viisi alaikäistä. Yksiköissä lapsilla on omat huoneet, koulunkäyntimahdollisuus sekä päihdeongelmaan ja väkivaltakäytökseen pureutuvia kognitiivisia ohjelmia. Suljetut lastensuojelulaitokset ovat lukittuja, valvontakameroilla valvottuja ja aidoilla rajattuja.

(Muurinen 2021, 30–31; Enell ym. 2023.)

Minna Niemi & Eve Juuriala (tulossa 2024)

Tanskan järjestelmien kuvaus: lastensuojelulaitokset

- Lastensuojelulaitokset vastaanottavat kaikenikäisiä lapsia ja nuoria (Danske Regioner 2020). Sijoitusten syyt vaihtelevat tutkintavankeudesta ja rangaistuksen suorittamisesta huoltajuuden muutoksiin ja alaikäisten hyvinvointia koskeviin huoliin, kuten päihderiippuvuuteen sekä hengen ja terveyden vaarantavaan käytökseen (63 § b, no 1–2 Tanskan sosiaalipalvelulaki).
- Sijoituksen perusteet eivät vaikuta siihen, missä yksikössä lapsi asuu. Heihin on mahdollista kohdistaa samantyyppisiä rajoitustoimenpiteitä kuin Suomessa, esim. henkilöntarkastuksia ja -katsastuksia, kiinnipitoa sekä selliin eristämistä (LBK 764).
- Sääntöjä laiminlyövä nuori voidaan lähettää omaan huoneeseensa ilman erillistä, valituskelpoista rajoitustoimenpidepäätöstä. Viranhaltijoiden valtuudet rajoitustoimenpiteiden käytössä vaihtelevat.

(Enell ym. 2023.)

Tanskan järjestelmien kuvaus: lastensuojelulaitokset

- Maassa on myös osittain suljettuja lastensuojelulaitoksia (38 vuodepaikkaa vuonna 2019), joissa osa osastoista on suljettu ja osa avoimia.
- Näihin sijoitetaan kuntien lasten- ja nuorisohallitusten päätösten nojalla.
- Osittain suljetuissa laitoksissa lapsi voidaan sijoittaa lukittuun osastoon enintään viideksi peräkkäiseksi päiväksi. Lukitulla osastolla vietettyjä päiviä saa olla enintään 30 vuodessa.
- Lisäksi kaikissa sijaishuoltopaikoissa lapsen liikkumisen vapautta voidaan vuosittain vahvasti rajata, lasten ja nuorten lautakunnan hoitomääräyksen nojalla, kuitenkin enintään 14 päivän ajan.

(Enell ym. 2022.)

Kokemuksia Tanskan järjestelmistä

- Suljetuissa laitoksissa asuvien nuorten hoito, suojelu ja rangaistukset kietoutuvat toisiinsa tuottaen ainutlaatuisen valvontamekanismin, joka koostuu epäselvistä ja ristiriitaisista käytännöistä.
- Nuoria ei kohdella varsinaisina vankeina, mutta he eivät myöskään ole potilaita.
- Tutkimusanalyysin mukaan suljetun lastensuojelulaitoksen institutionaalinen tarkoitus näyttää hämärtyneen, sillä hoidon ja rangaistuksen sekä avun ja hallinnan ristiriitaiset logiikat törmäilevät samassa kontekstissa.
- Näin ollen suojelun täydentäminen oikeudellisilla käytännöillä lisää hoivan kerroksellisuutta.
- Valvontamekanismit muuttuvat nuorten oikeudellista suojaa korostavasta orientaatiosta rajoitustoimenpiteitä painottavaan suuntaan, mikä synnyttää nuorissa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia.

(Henriksen & Prieu 2019.)

Kiitos!